

Etkilenmişlik: Türkçe Üzerine Gözlemler*

Pınar İbe Akcan

ORCID: 0000-0001-7033-9227

Mersin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, İngiliz Dilbilimi
Bölümü, Çiflikköy 33110 Yenişehir/Mersin

pinaribe@mersin.edu.tr

(Gönderilme tarihi 8 Ağustos 2023; Kabul edilme tarihi 4 Haziran 2024)

ÖZ: Bu çalışma, alanyazında çoğunlukla ya sezgisel olarak tanımlanmış ya da net biçimde tanımlanmaksızın bir etiket olarak sıkça kullanılmış bir dilbilimsel kavram olan etkilenmişlik (İng. affectedness) kavramını Türkçe veri üzerinden incelemeyi amaçlayan betimsel bir çalışmadır. Etkilenmişlik kavramından Türkçede kimi sözdizim, anlambilim ve edimbilim çalışmalarında anahtar bir kavram olarak yararlanılmış olmasına karşın ilgili kavram başlı başına incelenmemiştir. Bu çalışmada ilgili ilkelin betimlenerek, oluşturulmuş ve doğal dil verisi üzerinden incelenmesi hedeflenmektedir. Bu hedefle öncelikle alanyazında etkilenmişliğe ilişkin tartışmalar ve önerilen tanı testleri sunulacak, Türkçede etkileyen (İng. affecting) eylemlerin neler olabileceği İngilizce sınıflandırmalar çerçevesinde sorgulanacak, Türkçe geçişli eylemler ve durum işaretleyicilerin bir arada bulunuşları etkilenmişlik bağlamında gözden geçirilecek ve tipik geçişli somut etkileyen eylemlerden *kır-*, tipik geçişli soyut etkileyen eylemlerden *üz-* ile *üst-* ve *üzeri-* ilgeçlerinin doğal dil verisindeki görünümleri etkilenmişlik çerçevesinde incelenecektir. Çalışmanın temel hedefi Türkçede etkilenmişlik ilkeli temel alınarak yapılacak sonraki çalışmalar için daha net bir zemin oluşturmaktır.

Anahtar sözcükler: sözcük anlambilimi, eylem anlambilimi, anlam ilkelleri, etkilenmişlik

---

* Bu çalışma 122K654 Proje numarası ile TÜBİTAK tarafından desteklenmiştir.

Affectedness: Observations on Turkish

ABSTRACT: This study aims to describe the linguistic concept of affectedness, which is mostly intuitively but not clearly defined, though it has been used frequently in the related literature in Turkish. It is referred to in many studies on syntax, semantics, and pragmatics in Turkish, yet it has not been studied on its own and is not comprehensively defined. The study analyzes this semantic primitive using constructed and natural language data in Turkish. With that aim, the literature on different languages and proposed diagnostic tests will first be reviewed, and then the question of which verbs can be the affecting ones in Turkish will be addressed within the scope of English classifications. Subsequently, combinations of Turkish verbs and their case marked arguments will be overviewed. The typical potentially affecting transitive action verb *kar-*, the typical potentially affecting transitive psychological verb *üz-*, and the postpositions *üst-* and *üzeri-* in Turkish will be examined in terms of affectedness in natural language data. The main purpose of the study is to clear the ground for further studies in Turkish that will potentially use this semantic primitive.

Keywords: lexical semantics, verb semantics, semantic primitives, affectedness

1 Giriş

Sözlükçe, yapılmış ve yapılacak tüm tanımların eksik yönlerine karşın en genel biçimiyle sözcüklerin ediniminden başlayarak tüm işlemlenme süreçlerini içeren yani “bilinçli ve bilinç dışı” tüm sözcüksel etkinliklerin gerçekleştiği bilişsel dizge olarak tanımlanabilir (Jarema ve Libben, 2007, s. 13). Bu dizgede eylemlerin sözcüksel temsili nasıldır sorusundan hareketle, sözdizimsel özelliklerin sözlükçeden geldiği ve sözcüksel temsildeki anlam özelliklerinin de sözdizimsel özellikler için belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenledir ki edimbilimsel özelliklerden ve dünya bilgisinden farklı olan ancak dilbilimsel yansıması olan anlam özelliklerinin incelenmesi önemlidir. Eylemin katılımcılarından bağımsız bir eylem-anlambilimsel çözümleme ise düşünülemez. Pesetsky (1995, ss. 160-163)’de yer alan biçimsözdizimsel hiyerarşi Tablo 1’deki gibidir:

Tablo 1. Pesetsky (1995): Sözdizimsel gerçekleştirme hiyerarşi

Durum	AÖ	Sözdizimsel gerçekleştirme
YAL>BEL>YÖN>SN	Ö>N>SN	Ö>N>SN
Yalın>Belirtme>Yönelme >Seçimlik Nesne	Özne>Nesne> Seçimlik Nesne	Özne>Nesne> Seçimlik Nesne

Pesetsky'e göre bu hiyerarşide en yukarıda yer alan tematik rol, özne ile örtüşür (Kılıcı>Etkilenen>Konu biçiminde). Dowty (1991) ise Proto Roller'de Tipik Kılıcı ve Tipik Etkilenen özelliklerini şöyle sıralar:

Tipik Kılıcı (İng. Proto-Agent) özellikleri:

1. olay ya da duruma istekli katılım (İng. volitional)
2. bilinç ya da algı (İng. sentience and/or perception)
3. diğer katılımcıda değişime neden olma (İng. change)
4. diğer katılımcıya göre konum değişimi (İng. movement)
5. eylemden bağımsız varoluş (İng. exists independently)

Tipik Etkilenen (İng. Proto-Patient) özellikleri:

1. değişime uğrama (İng. change of state)
2. diğer katılımcıdan nedensel olarak etkilenme (İng. causally affected)
3. diğer katılımcıya göre sabit hareketsiz (İng. motionless)
4. eylemden bağımsız varolmama ya da hiç varolmama (İng. does not exist independently or not at all)

Dowty'de (2012) önerilen Üye Seçim İlkesinde (İng. Argument Selection Principle) ise dilbilgisel özne ve nesnesi olan eylemlerin, tipik Kılıcı özelliklerini en çok taşıyanın Özne, tipik Etkilenen özelliklerini en çok taşıyanın ise Dolaysız Nesne olarak sözcükselleştiği söylenir. Son dönemde eylem anlamı sıklıkla tematik roller kadar, olay yapısı (İng. event structure) ya da olay ayrıştırması (İng. event decomposition) üzerinden de çalışılmaktadır (Jackendoff (1976); Dowty (1979); Rappaport (1990); Van Valin (2002)). Kuramların farklılaşan yönlerine karşın ana düşünce, eylemin yansıttığı temel alt olayları ve nedensel yapıyı çözümlenektir. Buna göre anlamsal öncelik sonralık ilişkileri, biçimsözdizimsel gerçekleştirimin de belirleyicisidir.

Tüm bu çözümlenelerde bir ilkel olarak *etkilenmişlik* (İng. affectedness) kavramına sıkça değinilmektedir. Türkçede başlı başına etkilenmişliğe ilişkin bir çalışma bulunmamakla birlikte etkilenmişlik, eylem anlambilimi çalışmalarında yüzeysel olarak değinilmiş bir olgudur.

Bu çalışmanın en temel amacı bugüne dek Türkçede başlı başına çalışılmamış, net biçimde tanımlanmamış ancak anlambilim ve eylem anlambilimi alanyazınında birçok tartışma için temel oluşturan bir kavram olan

etkilenmişliği alanyazındaki tartişmalar çerçevesinde betimleyerek hem Türkçe sözlük hem doğal dil verisindeki görünümleri sunmak ve Türkçede bu kavram temel alınarak yapılacak çalışmaları için daha net bir zemin ortaya koymaktır. Bu hedeflerle öncelikle; 1. Alanyazında etkilenmişlik kavramına ilişkin tartişmalar ve tanı testleri sunulacak, 2. Türkçede etkileyen eylemlerin neler olabileceği sorgulanacak, 3. Türkçede eylemler ve durum işaretleyicilerin bir arada bulunuşları etkilenmişlik çerçevesinde ortaya koyulacak, 4. Tipik somut etkileyen eylemlerden *kır-* ve tipik soyut etkileyen eylemlerden *üz-* eylemlerinin doğal dil verisindeki görünümleri sunulacak ve 5. Etkilenmişlik bağlamında *üst-* ve *üzeri-* ilgeçlerinin doğal dil verisindeki görünümleri incelenecektir. Bu çerçevede çalışmanın temel hedefi etkilenmişlik kavramını etraflıca betimleyerek Türkçedeki görünümünü, İngilizce eylemlerin Türkçe karşılıkları, Türkçede durum işaretleyicilerle birliktelikleri, tipik iki eylemin doğal dil verisindeki görünümleri ve iki ilgeçle etkileşimleri ekseninde incelemektir.

2 Alanyazında Etkilenmişlik ve Tanı Testleri

Bu bölümde, bugüne dek Türkçede tek başına çalışılmamış, sezgisel tanımların ötesinde net biçimde tanımlanmamış ancak eylem anlambilimi alanyazınında birçok açıklama için temel alınmış bir kavram olan etkilenmişliği alanyazında tartişıldığı biçimiyle genel hatlarıyla betimleyerek, bu etiketi temel alarak yapılacak sözcük, eylem, üye yapısı ve bilişsel çalışmaları için daha net bir zemin hazırlamak hedeflenmiştir.

Van Valin (2002) etkilenmişlik kavramını, durumdan bir şekilde bir yönüyle etkilenme, eyleme konu olan varlığın bir özelliğinde ya da özelliklerinde artış olarak tanımlar. Talmy (2000) ise etkilenmiş nesnesi olan eylemlerin anlamsal yapılanmalarında, iki katılımcının birbirinden farklı olduğunu söyler. İkincil üye, (İng. Landmark/Ground) güçten etkilenen iken, birincil üye (İng. Trajector/Figure) gücü uygulayandır. Talmy (2000)'e göre etkilenmişlik, varoluş, durum ve konum değişikliğini gösteren bir dilbilimsel ilkedir. Bar ve Siegal (2018), etkilenmişlik ilkelinin en çok nedensellik (İng. causation) ikeli ile etkileşimde olduğunu söyler. Farklı nesne işaretlemenin (İng. differential object marking) söz konusu olduğu durumlarda da etkilenmişlik, belirleyici bir ölçüt olarak karşımıza çıkar. Fleischhauer (2018, s. 569) *canlı etkilenmiş* ve *cansız etkilenmiş*lerin birbirinden farklı incelenmesi gerektiğini Almandan örnekler. Almandada *vur-* ve *ısır-* (İng. hit ve kick) eylemlerinin dolaysız nesnelere, etkilenmişlik açısından farklılaşan canlı ya da cansız olma durumları nedeniyle farklı durumlarla işaretlenirler:

- (1) Der Hund biss den Mann.
The dog bit the man.
'Köpek adamı ısırdı.'

- (2) Der Hund biss in das Brot.
The dog bit the bread.
 ‘Köpek ekmeği ısırıldı.’
- (3) Das Madchen schlug den Jungen.
The girl hit the boy.
 ‘Kız çocuğa vurdu.’
- (4) Das Madchen schlug *(auf/gegen) den Tisch.
The girl hit on/against the table.
 ‘Kız masaya vurdu.’

İngilizcede durum işaretlemeye farklılaşma olmamasına karşın, İsveççe, Danca ve Flemenkçe gibi Germen dilleri ile Rusça ve Lehçe gibi Slav dillerinde durum Almandaki gibidir:

Flemenkçe:

- (5) Het meisje stampte de jongen.
The girl kicked the boy.
 ‘Kız çocuğu tekmeledi.’
- (6) Het meisje stampte *(tegen) de tafel.
The girl kicked the table.
 ‘Kız masayı tekmeledi.’

İsveççe:

- (7) Jag sparkade mannen flera ganger.
I kicked the man many times.
 ‘Adamı defalarca tekmeledim.’
- (8) Jag sparkade *(pa) bordet flera ganger.
I kicked the table many times.
 ‘Masayı defalarca tekmeledim.’

Buzarowska ve Mitkowska (2013, s. 43)’nın çözümlemesine göre, Bulgarca, Slavca, Sırpça ve Makedonca, etkilenmiş ve etkilenmemiş nesneyi farklı ilgeçlerle işaretler:

- (9) Tumorot pritiska vrz nervite.
The tumor presses on the nerves.
 ‘Tümör sinirlere baskı yapıyor.’

- (10) Rabotja vārhu nova kniga.
I am working on a new book.
 ‘Yeni bir kitap üzerinde çalışıyorum.’

(9) ve (10). tümcelerde görüldüğü üzere Balkan Slavcasında potansiyel etkilenmişliği yüksek olan nesne (rn. 9. *nervite*) *vrz* ilgeci ile işaretlenirken, potansiyel etkilenmişliği düşük olan nesne (rn.10. *kniga*) *nova* ilgeci ile işaretlenmiştir. Burada ilgeç gerekleşiminin belirleyicisi etkilenmişlik derecesidir.

Buzarowska ve Mitowska (2011) oğunlukla aşağı yöne hareket gösteren eylemlerin nesnelere etkilenmişlik olduğunu söyler (İngilizce için *fall, put, pour, hit, throw upon* eylemleri gibi). Beavers (2011, ss. 365,367)’e göre ise etkilenmişlik görünüşle ilgilidir ama salt görünüşe indirgenemez. Eylemin son noktasının ne kadar belirgin olup olmadığıyla bağlantılıdır ve dilbilimsel bir kavram olmakla birlikte dış dünyadaki etkilenmişlikle her zaman birebir örtüşmeyebilir (rneğin *kick* eyleminin öyle sezdirmesine karşın etkileyen bir eylem olmaması gibi). Etkilenmişlik olup olmadığını anlamak için alanyazında en sık karşımıza çıkan üç test Rappaport (1990, ss. 43,44)’de yer aldığı üzere:

1. Edilgen A testi: Yalnızca A etkilenmiş ise yapı kabul edilebilir.
 (11). rnekte *The city* ad öbeği etkilenmiştir, (12). rnekte *The physics* ad öbeği ise etkilenmiş değildir.

- (11) The destruction of the city by the barbarians.
 The city’s destruction by the barbarians.
 ‘şehrin barbarlarca yıkılışı.’

- (12) The knowledge of physics.
 *The physics’s knowledge.
 ‘Fizik bilgisi.’

2. Boş Nesne (Null Object): Etkilenmemiş nesnelere boş olamaz.

- (13). rnekte *Gianni* ad öbeği etkilenmiş iken (14). rnekte *Gianni* ad öbeği etkilenmemiştir.

- (13) Gianni photographs Ø nude.
 ‘Gianni ıplak fotoğraf verir.’

- *Gianni hears Ø angry.
 ‘*Gianni kızgın duyar.’

3. Orta Yapılar (İng. middles): Etkileyen eylemler orta yapı oluşturur. İç üyenin ise dış üye olmasını gerektirir.

(14). örnekte etkileyen eylemlerle oluşmuş orta yapılar, (15)'te ise eylemlerin etkileyen olmadığı ve orta yapı olmayan örnekler yer almaktadır.

(14) This vegetable cooks fast.

‘Bu sebze çabuk pişer.’

The door opens easily.

‘Kapı kolay açılır.’

(15) *The mountains see better after the rain.

‘Dağlar yağmur sonrası daha iyi görünür.’

*Anniversaries forget easily.

‘Yıldönümleri kolay unutulur.’

Orta yapıların belirleyicisinin etkileyen eylemler oluşuna ilişkin, İngilizcede kimi örneklerin (*?This book reads easily-Bu kitap kolay okunur* gibi) kabul edilebilirliği temelinde karşı tartışmalar da bulunmaktadır. Seki (2010) İngilizce Orta yapıların etkilenmişlik ile açıklanamayacağını, açıklamanın iç nedensellik ve dış nedensellik ikili ayrımında olduğunu söyler (İng. internal causation/external causation). Roberts (2020), etkilenmişlik, eylem yapısına değil eylemin kökenine bağlıdır diyerek durumu Fince ile akraba bir dil olan Estonca üzerinden örnekler. Beavers (2010) ise etkilenmişliğin, durum değişiminin aşamalarına ilişkin dereceli bir yapıda çözümlenmesi gerektiğini söyler (temizliğin dereceleri, kırmızılığın dereceleri vb.). Bu derecelendirme, eylemin kılınış özellikleri ile örtüşür ve tüm değişim eylemlerinde bu özellik bulunur. Beavers’da (2010, ss. 834-836) sözü edilen etkilenmişlik ve değişim dört derecelidir.

1. Nicelenmiş/belirli değişim (İng. quantized change): Nesne, belirgin, net bir sonuç durumuna ulaşır.

(16) The tailor lengthened the jeans to 32 inch.

‘Terzi kotun boyunu 80 cm olacak şekilde uzattı.’

2. Nicelenmemiş/belirsiz değişim (İng. non-quantized change): Belirgin olmayan sonuç durumu.

(17) The tailor lengthened the jeans.

‘Terzi kotun boyunu uzattı.’

3. Etki ve yüzey temas eylemleri (İng. impact and surface contact verbs) etkilenmişliği: (İngilizcedeki *hit, punch, wipe, kick* eylemlerindeki etkilenmişliktir. Ne 1. türden ne de 2. türden değişim söz konusudur).

(18) John hit/slapped the car (repeatedly) for/? in five minutes.
'John arabayı defalarca çarptı/? 5 dakika boyunca çarptı.'

(19) John hit/slapped the car, but nothing changed about the car.
'John arabayı çarptı ama arabaya hiçbir şey olmadı.'

4. Değişim potansiyeli taşıyan (İng. potential verbs) ve taşımayan (İng. unspecific verbs) eylemler (Güç Alıcısı (İng. force recipient) eylemler):

Eylemin değişim potansiyeli var (İng. x has *potential* for change) örneğin:

(20) John kicked the wall.
'John duvarı tekmeledi.'

Eylemin değişim potansiyeli yok (İng. x is *unspecified* for change) örneğin:

(21) John saw the wall.
'John duvarı gördü.'

Alanyazında farklı ölçütler çerçevesinde biçimlendirilen Etkilenmişlik hiyerarşileri (İng. hierarchy) yer almaktadır. Beavers'daki (2010, s. 836) hiyerarşi Tablo 2'deki gibidir.

Tablo 2. Beavers (2010, s. 836): Etkilenmişlik hiyerarşisi

Testler	X üyesinin Y eyleminden etkilenmişlik dereceleri			
	Dereceli Değişim →	Potansiyel duygudurumsal ya da fiziksel değişim →	Değişim potansiyeli →	Değişim açısından belirsiz →
Son noktalılık	√	x	x	x
X'in değişim gerektirimi	√	√	x	x
X için zorunlu niceleyici öbeği	√	√	x	x

X'in sonuç öbeğine izin verme durumu	√	√	√ / x	x
X'e neden olan Y'dir testi	√	√	√	x
Y'nin devingenliği	√	√	√	√ / x
Sonuç öbeği	düşük	düşük/yüksek	yüksek	
değişkenliği				
Göreceli geçişlilik	en yüksek	yüksek	daha düşük	en düşük

Tabloya göre; *Dereceli değişim* > *Potansiyel duygudurumsal ya da fiziksel değişim* > *Değişim potansiyeli* > *Değişim açısından belirsiz biçimde bir hiyerarşi söz konusudur.* Beavers'a (2011) göre etkilenmişlik kılımla sınırlanamaz ve dereceli bir kavramdır. Aşağıdaki örneklerde etkilenmişliğin derecesi giderek azalmaktadır:

(22) John elmayı yedi. (Elma bitti.)

John elmayı kesti. (Elma belli bir noktaya kadar kesildi.)

John elmaya vurdu. (Elma etkilendi.)

John elmaya baktı. (Elma etkilenmedi.)

Ayrıca Beavers'a (2010) göre değişim yalnızca devinim eylemlerinde görülür. Etkilenmişlik çözümlemesinde katılımcıların her ikisi de incelenmek zorundadır ve etkilenmişliğin derecesinin artması geçişliliğin de derecesini artırır. Beavers'a göre nesnelere fiziksel özellikleri ya gözlemlenebilir bölümlerinde ya dönüştükleri nesnede ya buldukları konumda ya da varoluşlarında gerçekleşir. Levin'e (2020) göre ise her dil, etkilenmişlik hiyerarşilerinde farklı bir noktayı başlangıç noktası olarak alır ve buna göre üç tür dil vardır:

1. Dereceli değişim dilleri (İng. scalar change): Yalnızca dereceli değişime giren varlıklar nesne olur. Tüm yüzeyler yalın dışı durumdadır (İng. oblique). (Ulwa dili gibi).
2. Sadece fiziksel ve duygusal değişim için potansiyeli gözetilen diller: Canlı yüzeyler nesnedir, cansız yüzeyler yalın dışı durumdadır (Flemenkçe gibi).
3. Değişim potansiyelini gözetilen diller: Tüm etkilenmişler nesnedir (İngilizce gibi.)

Canlı varlıklar ise bilinçli olduklarından, eylemlerden deneyimsel olarak etkilenmek durumundadırlar.

Ohta ve Sung (1993, s. 268) etkilenmişliğin kılınış ve özellikle +/- son noktalılık ile ilgili olduğunu s3yler. Tenny'e g3re etkilenmiş üye değişendir, eylemi sınırlandırır, 3lçer, değiştirir ve bu değişim zamansaldır. Cruse'da (1973) 3nerilen etkilenmişlik testleri ise şunlardır:

1. X'e olan Y'dir testi (İng. What happened to X is Y): Kılıcı varlığını gerekli kılar. (23). 3rnekten John= Kılıcıdır.

(23) John cleaned the bedroom.
'John yatak odasını temizledi.'

What happened to the bedroom is that John cleaned it.
'Yatak odasına olan, John'un orayı temizlemesidir.'

2. Gerektirim testi (İng. Entailment test): (24). 3rnekten gerektirim doğrudur.

(24) John cleaned the bedroom ≠ *but its not cleaned.
'John yatak odasını temizledi ≠ *fakat oda temizlenmedi.'

3. X ile ilgili bir şey farklı testi (İng. Something is different about X): (25). 3rnekten gibi sadece g3r3lebilen, etkilenmişi g3sterir.

(25) John built the house ≠but nothing is different about it.
'John evi inşa etti ≠ Fakat eve ilişkin hiçbir şey değişmedi.'

4. Sonuçsal y3kleme testi (Resultative predication): (26). 3rnekten gibi sonuç içerir.

(26) John carved the wood into a toy.
'John ağaçtan bir oyuncak yaptı.'

Bu sonuç A3ler (27)'de g3r3ld3đü gibi farklı derecelerde etkilenmişlik içerebilir.

(27) John shattered the vase into a million different pieces.
'John vazoyu milyonlarca parçaya ayırdı.'

John wiped his face dry.
'John y3zünü kuruladı.'

John cooled the soup down to a palatable level/37C.
'John çorbayı yenilebilecek kadar/37C soğuttu.'

Sözdizimsel açıdan bakıldığında ise, Duarte (2014), etkilenmiş üyenin Çatı Öbeği (İng. VoiceP) ya da Neden Öbeği (İng. CauseP) değil, Çatı Öbeği ve Neden Öbeği arasında bir İşlevsel Baş (İng. Functional Head) altında olduğunu, çünkü etkilenmiş ve etkilenmemiş öznelerin aynı başın altında bulunamayacaklarını söyler (s. 120). Duarte (2014) Kaapor dilindeki *ke* ilgecini inceler ve bu ilgecin etkilenmiş Kılıcı; Etkilenen ve Hedef işaretlediğini söyler. Duarte'ye göre, Hintçe, Urduca ve Bengalcede de durum benzerdir.

(28) Purutu ke ahed.
Purutu shouted.' (with some affectedness)
'Purutu bağırdı.' (Etkilenmişlik oluştu.)

Maria ke wata.
Maíra walked.' (with some effort)
'Maira yürüdü.' (Etkilenmişlik oluştu: Efor sarfedildi.)

Schlesinger (2013, s. 243)'a göre, dolaylı ve dolaysız nesneyi birbirinden ayıran bir ilkel olan etkilenmişlik, eylemin sonucunun başarısı ile de yakından ilgilidir. (29). örneklerde, b değil a tümcesinde duvarın tamamı boyanmış, d değil c eyleminde eylem başarı ile tamamlanmıştır.

(29)
a. She sprayed the wall with the paint.
'Duvarı spreyle boyadı.'

b. She sprayed paint onto the wall.
'Boyayı duvara spreyledi/püskürttü.'

c. push the table
'masayı itmek'

d. push at the table
'masayı iteklemek'

Sonuç olarak etkilenmişlik alanyazınına bütüncül olarak baktığımızda, kavramın birçok dilde durum işaretleme, kimi ilgeçler, edilgenlik, boş nesne, orta yapı oluşturma, Kılıcı varlığı gerektirme, sonuçsal yükleme gibi testlerle tanılanmaya ve derecelendirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Etkilenmişlik alanyazınında somut hareket eylemleri kadar incelenmemiş olsa da kavramsal olarak soyut eylemin nesnesi de etkilenmiş durumda bulunabilir. Uzamsal uzanımları (İng. spatial extension) olanlar dışında uzam dışı uzanımları olan (İng. non-spatial extension) eylemlerin nesnelerinde de benzer

şekilde etkilenmişlik söz konusudur. Bu nedenle bu çalışmada soyut eylemler de incelemeye dahil edilmiştir (Örn. *üz-*, *sev-*, *bil-*, *iste-* gibi.).

Perlmutter (1978) Öznesiz Geçişsizlik Denencesine (İng. Unaccusativity Hypothesis) göre geçişsiz eylemler derin yapıda iki gruba ayrılmaktadır. Ayrık Geçişsizlik Denencesi de (İng. Split Intransitivity Hypothesis) özneli geçişsiz eylemlerin iç başlatıcısı varken, öznesiz geçişsiz eylemlerin dış başlatıcısı bulunmaktadır der. Manning’de (1996), sözdizimsel öznesiz geçişsizlik (İng. syntactic unaccusativity), edilgen öznesiz geçişsiz (İng. ergative as passive), dolaylı üye (İng. oblique argument) ve devrik özümleme (İng. inverse analysis) gibi farklı tanı testleri sunulmaktadır. Özkaragöz (1986) ise Türkçede edilgen, dönüşlü ve ettirgen sözdizimsel yapıları, birbirleri ile etkileşimleri çerçevesinde inceleyerek Türkçenin kendine özgü özelliklerine odaklanmakta ve Öznesiz Geçişsizlik Denencesini Türkçe sözdizimsel veri üzerinden inceleyerek İlişkisel Dilbilgisi (İng. Relational Grammar) kuramının evrenselliğini sorgulamaktadır. Dowty’de (1991) sözdizimsel ve anlambilimsel özneli/öznesiz geçişsizlik (İng. syntactic/semantic accusativity) ayrıştırılmaktadır. İlgili bölümde ayrıca tartışılan üye seçimi ilkeleri (İng. argument selection principles) öznesiz geçişsiz eylemlerde tam ters biçimde işlemektedir. Sonuç yapıları (İng. resultative construction) kurabilme, kılıcıyı adlaştırabilme (İng.-er suffixation) gibi farklı tanı testleri de bu tartışmalarda yer almaktadır. Örneğın adlaştırılabilen Kılıcı, dış üyenin (İng. external argument) varlığına ve bunun bir sonucu olarak özneli geişsizliğe işaret etmektedir. Yani belirtme durumun bulunuşu ile dış üyenin bulunuşu arasında bir korelasyon bulunmaktadır (Hoekstra, 2000, s. 55). Özneli geişsizlerin dış üyesi (İng. external argument), öznesiz geişsizlerin ise iç üyesi (İng. internal argument) vardır. Burada dış üye, “etkilenmeyen üye” içe üye ise “etkilenen” olarak tanımlandığından etkilenmişliğin tam olarak ne olduğu bu bağlamda da önem kazanmaktadır.

Bu denencelere ilişkin tartışmalar sözdizimsel olduğu kadar anlambilimsel çerçevede de yürütölmekte, geçişsiz eylemin tek üyesinin sözdizimsel gerekleşiminin anlambilimsel olarak öngörölebilir olduğu da tartışılmaktadır. Anlamsal ilkelerin, özneli geçişsiz/nesnesiz geçişsiz (İng. unergative) ve öznesiz geçişsiz/nesneli geçişsiz/ayrık geçişsiz (İng. unaccusative) eylemlerin ayrıştırılmasında belirleyici olduğu düşünölmektedir. Söz konusu tek üyenin Özne gibi olduğu durumlarda Özne Kılıcı rolü üstlenmekte, sınırladırılmışlık ve son noktalılık (İng. -delimited, -telic) açısından olumsuz durumda bulunmakta, kişsiz edilgen (İng. impersonal passive) olabilmekte ve -miş ile sıfatlaşmamaktadır (Örn. Ali koştu, Koşuldu, *koşmuş ocuk¹). Bu durumda özneli geçişsiz (İng. unergative) olarak ulamlanmaktadır. Öte yandan tek üyenin

¹ Eylemin, *Parkurda iki saat koşmuş atlet...*, *Everest’e tırmanmış bir dağcı...* örneklerinde olduğu gibi tamamlanmış bir başarı/kazanım/süreç (İng. accomplishment) aktardığı durumlarda -miş ile sıfatlaşma kabuledilebilirdir.

Nesne gibi olduğu durumlarda Özne, Etkilenmiş rolü ile işaretlenmekte, sınırlanmışlık ve son noktalılık açısından olumlu durumda bulunmakta (İng. +delimited, +telic) ve kişisiz edilgen (İng. impersonal passive) olamamakta ve -miş ile sıfatlaşmaktadır (Örn. Ali boğuldu, * Boğulundu, boğulmuş çocuk). Bu durumda ise öznesiz geçişsiz (İng. unaccusative) olarak ulamlanmaktadır. Bu ayrımın eylemin içinde olduğu anlamsal sınıflara duyarlı olduğu; Türkçede kontrolsüz süreç eylemlerinin (örn. kana-) özneli geçişsiz, durum değişimi (İng. change of state) (örn. eri-) ve durum eylemlerinin ise (İng. state) (örn. kal-) öznesiz geçişsiz olma eğiliminde oldukları bilinmektedir. Nakipoğlu'na (1998) göre Türkçe özneli/öznesiz geçişsiz ayrımına duyarlı bir dildir. Nakipoğlu'nda (2001, s. 144) kişisiz edilgen yapılar Türkçede geçişsiz eylemler için işe yarar bir tanı aracıdır. Buna göre, iç-başlatıcısı olan eylemler özneli geçişsiz ve kişisiz edilgenle dilbilgisel iken (Örn. Bütün gece dans edildi.) dış başlatıcısı olan eylemler öznesiz geçişsiz ve kişisiz edilgenle bozuktur der (Örn. *Gemi batıldı.) Nakipoğlu ayrıca, geniş zamanda kabuledilebilir eylemlerin (Örn. Bu gölde yazın sık sık boğulun-ur.) geçmiş zaman kullanımlarının ise kabul edilemez olduğunu belirtir (Örn. *Bu gölde geçen yaz boğulundu.). Nakipoğlu (2001) üç tür öznesiz geçişsiz sınıfı tanımlamakta, bunları son noktalı, sınırlandırılmış ve yol öznesiz geçişsizler (İng. endpoint, measure and path unaccusatives) olarak ulamlanmaktadır. Çalışmada, bu ulamların belirlenmesinde de kılıcılık, istek, denetim ve sınırlandırılmışlık birer ilkel olarak karşımıza çıkmaktadır. Nakipoğlu (1998) Türkçe geçişsiz eylemlerin ayrıklığını eylemlerin kılınış özelliklerini temel alarak inceler ve öznesiz geçişsiz eylemlerinin üyelerinin -Ik sıfatlaşmasının etkilenmişlik gösterdiğini, bunun da bu geçişsiz eylemlerin kılınışsal olarak sınırlandırılmışlık (İng. delimitedness) içermesinden kaynaklandığını söyler. Bu nedenle, sınırlandırılmış eylem nedir ve sınırlandırılmışlık eylem üyesinin etkilenmişliğinde ne derece belirleyicidir sorusuna yanıt bulmaya çalışır. Bu bağlamda, Türkçe için özgün üç bulgusu bulunmaktadır. Bunlar, eylemin “son” noktası anlaksal olarak gerçekleşmişse üyenin etkilenmiş olduğu, eğer bu “son” bir “zamansal süreç” içeriyorsa aşamalı etkilenmişlik olduğu, eğer “son” “uzamsal bir yol” içeriyorsa bir yer değişimi olduğudur (s. 143). Sonuç olarak Nakipoğlu'ndaki (1998) temel tartışma etkilenmişliğin ne olduğuna ilişkin olmamakla birlikte, etkilenmişliğin sözdizimsel gerçekleştirmelerde belirleyici rol oynadığı yönündedir. Çalışmalarda görülmektedir ki birçok ayırmda temel alınan “kılıcılık” özelliğinin belirlenmesinde etkilenmişlik kavramının netçe betimlenmiş olması önem kazanmaktadır. Kural (1996) da konu rollerin tanımlanmasında etkilenmişlik kavramından yararlanır. Örneğin, Deneyimleyen (İng. Experiencer) rolünün her durumda, etkilenmiş üye olduğunu söyler. Benzer biçimde Meral (2018) Ayrık Geçişsizlik Denencesini kılıcılık ve +son noktalılık (İng. agentivity, telicity) ekseninde ve kılınış olgusu temelinde inceler. Kılıcılık kavramının devinim, yayılım ve dönüşlü (İng. motion, emmission, reflexive) eylemlerde ayrık

geçişsizlik bağlamında belirleyici olduğunu söyler. Seidel (2020, s. 265) Türkçede sınırlı görünüm sergileyen eylem geçişim (İng. verb incorporation) yapılarında nesnenin etkilenmişlik/etkilenmemişliğinin belirleyici bir etken olabileceği konusunun ayrıca incelenmesi gerektiğini söyler. Acartürk ve Zeyrek (2010), Türkçede bu ayırımın sözdizimsel ortamlarda gerçekleşimini -ArAk yapıları, çift ettirgenler, -Irken, -IncA, -Ik, -mİş, ve kişisiz edilgen yapılar üzerinden inceler. Zeyrek ve Acartürk ise (2014) evrensel görünüm sergiledikleri düşünülen ve batı dillerinde sıklıkla incelenmiş bu iki grubun özünde sorunlu olduğunu ve aslında eylemlerin iki grupta yer almaktan çok dereceli bir yapı sergilediklerini söyler.

Sonuç olarak Türkçe üzerine incelenen çalışmaların gözlemlenen ortak noktaları şunlardır. Öncelikle çalışmaların hiçbirinde etkilenmişlik kavramıyla ilgili (örn. etkilenmişliğin nasıl tanımlandığı ya da nasıl tanımlanması gerektiği, kapsamı ve kapsayıcılığının ne kadar olduğuna ilişkin) bir tartışmaya rastlanmamıştır. İlgili çalışmalarda ya var olan bir tanım adapte edilmiş ya da alan çalışmaları biliniyor olduğu varsayılarak herhangi bir tanımlamaya gidilmemiştir. İkinci olarak, çalışmaların tümünde etkilenmişliğin söz konusu olduğu bağlamlar geçişsiz eylemlerdir. Geçişli eylemlere ilişkin etkilenmişlik temelinde başlı başına bir tartışmaya rastlanmamıştır. Son olarak tartışmalar sınırlı sayıda örnek üzerinden yürütülmüş, derlem gibi geniş doğal verisi kesitlerinden yararlanılmamıştır. Bilindiği üzere dengeli ve temsil gücü yüksek derlemler gerçekleşmiş dilsel kullanımları içerdiklerinden daha kapsamlı dilsel betimlemeleri olanaklı kılmaktadır. Son olarak Türkçede *üst- ve üzeri-* ya da bir başka ilgecin etkilenmişlikle ilişkilendirildiği herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışmanın bu ayırdedici özellikleri ile alanyazına katkı sağlayabileceği öngörülmektedir.

3 Yöntem

Bu bölümde çalışmanın veritabanı tanıtılarak veri çözümleme yöntemine değinilmiştir. Çalışmanın ilk verisini Levin'de (1993) yer alan “etki yaratan temas eylemleri” (İng. verbs of contact by impact) ve “temas eylemleri”nin (İng. verbs of contact) Türkçe karşılıkları oluşturmaktadır. İkinci veri, Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükte yer alan ve üye yapısında -(y)I belirtme durumu ile işaretlenmiş AÖ'ler yer alan geçişli somut ve soyut kök eylemlerdir. Bu eylemler, tüm eylemlerden ayrıştırılmaları ve durum bağlamında sayısal görünümünün ortaya koyulmalarının ardından etkilenmişlik açısından inceleneceklerdir. Tipik somut etkileyen eylemlerden *kır-* ve tipik soyut etkileyen eylemlerden *üz-* eylemleri TUD V3 (Aksan vd. 2016) verisi üzerinden incelenecektir. TUD (Türkçe Ulusal Derlemi) oranlı biçimde çeşitli metin türlerinden yazılı ve sözlü dil verisi içermekte ve birden fazla süzme aracıyla araştırmacının veriyi amaçlarına göre biçimlendirmesine olanak sağlamaktadır.

Etkilenmişlik bağlamında belirleyici olduğu düşünülen *üst-* ve *üzeri-* ilgeçleri yine TUD verisi üzerinden incelenecektir. *Üz-* ve *kır-* eylemleri için yapılan çözümlemede, eylemlerin çokanlamlılığı dikkate alınmayacaktır. İncelenen dilsel birimlerin görünümleri nicel olarak bütün içinde yer alışı ile sunulacak, ardından nitel olarak içerik analizi yöntemi ile incelenecektir.

Çalışmanın ilk sınırlılığı, *üz-* ve *kır-* eylemleri için yapılan çözümlemede, bu eylemlerin çokanlamlılığının dikkate alınmamış olmasıdır. Sözcüksel belirsizliğin bir türü olan çokanlamlılık, eylem sözcük türünde de sıklıkla karşımıza çıkmakta ve eylemlerin birden çok anlamının olmasının yanı sıra bu anlamların birbirleriyle olan karmaşık anlamsal ilişkilerinin de betimlenmesini gerekli kılmaktadır. Kuramsal bağlamda, dil içi anlamsal, dil dışı bağlamsal ve bilişsel süreçlerin de içinde olduğu karmaşık bir çözümleme gerektiren çokanlamlılık, uygulama bağlamında ise, eylem ulamı üzerine yapılan çalışmalarda anlamın sözlük girdileriyle sınırlandırıldığı çalışmalar için bile kimi eylemler için otuz ve üzeri girdinin ayrıca incelenmesi durumunu gerekli kılmaktadır. Kaldı ki sözlükler, anlamların hangisi ya da hangilerinin birincil, hangilerinin ikincil olduklarının belirlenmesi konusunda da güvenilir bir kaynak olmaktan uzaktır. Bu nedenlerle bu çalışmada eylemlerin çok anlamlılığı göz önünde bulundurulmamış, sözlükte yer alan ilk anlamları ile çalışmada yer almışlardır. Verinin ayrıştırılması ve etiketlenmesine ilişkin ayrıntılar ise, süreçte karşılaşılan sorunların belirlenmesinin ardından sunulacaktır.

Etkilenmişlik, ayrıntılandırıldığı üzere, geçişsiz eylemler için öznel geçişsiz ve öznesiz geçişsiz eylemlerin belirlenmesinde yararlanılan bir ölçüt olarak karşımıza çıkmakta ve sıklıkla bu eylemler bağlamında anılmaktadır. Bu çalışmada ise sözü edilen incelemenin geçişli eylemler bağlamında gerçekleştirilmesi planlanmış ve TDK Türkçe Sözlükte nesnesiz olarak işaretlenmiş maddebaşlarının başlı başına inceleneceği bir başka çalışma, sonrası için planlanmıştır. Çalışmanın Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük veritabanı ayağını, Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükte yer alan somut/soyut anlamlı, geçişli toplam +/-1400 eylem oluşturmaktadır.

Araştırmacı sezgilerinin geçerliliğini denetlemek üzere bir değerlendirme aracı tasarlanmıştır. Bu araçta, araştırmacı dışında, anadili Türkçe, tekdilli, lisansüstü eğitimini Dilbilim alanında tamamlamış dört uzman görüşünden yararlanılmıştır. Çalışmada incelenen toplam 332 eylem için yaklaşık %7'lik temsili bir örneklemi değerlendirmek üzere somut ve soyut 21 eylem rastgele seçilmiştir. Katılımcılardan, her bir eylem için verilen örnek tümcede altı çizili nesneyi etkilenmişlik sezdirip sezdirme açısından değerlendirmesi istenmiştir. Bu değerlendirmeyi *etkilenmişlik var/ etkilenmişlik yok/ etkilenmişlik açısından bulanık* şeklinde üçlü bir skala üzerinde gerçekleştirmeleri istenmiştir. Skala, *etkilenmişlik var* ve *etkilenmişlik yok* biçiminde iki uç sunmakta, bu iki uca dahil edilemeyen nesnelere için ise *bulanık* seçeneğini içermektedir. Ölçeğin bulguları MS Excel'e aktarılmış ve yanıtların

sıklık değerleri belirlenmiştir. Araştırmacının da içinde yer aldığı 5 kişilik uzman grubunun yanıt sıklıkları SPSS uygulaması kullanılarak istatistiksel açıdan değerlendirilmiştir. Sonuçlar uyum gücü çerçevesinde ortaya koyulmuştur.

Katılımcılar ve araştırmacı arasındaki uyumu belirlemek amacıyla puanlayıcılar arasındaki güvenirliğe bakılmıştır. Araştırmada birden fazla puanlayıcı ve verilerin sınıflama düzeyinde olmasından dolayı Krippendorf Alfa Katsayısı hesaplanmıştır. Alfa değeri -1 ile 1 arasında değişmektedir; 1, değerlendiriciler arasındaki oybirliğiyle anlaşmayı, 0, rastgele tahmin yaptıklarını ve negatif değerler, değerlendiricilerin sistematik olarak aynı fikirde olmadıklarını gösterir (Krippendorff, 1995). Aşağıda alfa değerinin değerlendirilmesinde ltt alınan düzeyler verilmiştir.

Tablo 3. Krippendorff Alfa Katsayısının Yorumlanmasına İlişkin Değer Aralıkları

α	Uyumun gücü
< 0,67	Zayıf
0,67 - 0,80	Orta
0,80 ≤	Yüksek

Drt puanlayıcı ve bir araştırmacı arasındaki uyum Krippendorf Alfa Katsayısıyla belirlenmiştir. Alfa 0.8423 olarak hesaplanmıştır. Alfa değerin 0.80'den yüksek çıkması değerlendiriciler arasında yüksek uyum olduğuna işaret etmektedir.

Sonuç olarak araştırmacı tarafından varılan genellemelere aykırı bir bulgu elde edilmemiştir. Katılımcıların araştırmacı ile uyum göstermediği yanıtlar *bulanık* kategorisindedir. Araştırmacının *bulanık* olarak işaretlediği nesnelere kimi katılımcılar tarafından *etkilenmiş*, kimi katılımcılar tarafından *etkilenmemiş* olarak işaretlenmiştir. Bulanık kategorisi zaten her iki yanıtı da barındırmaktadır. Buna ek olarak katılımcılardan biri *Ekmeği inek style dolu kseye doğrayacağım* rneğinde eylemin henüz gerçekleşmemiş olmasından dolayı nesneyi *etkilenmemiş* olarak işaretlediğini belirtmiştir. Bunun nedeni eylemin gelecek gönderiminin olmasındır. Aynı katılımcı, aynı örnek için, ekmeğin, doğransa bile yiyecek olarak yenilebilir bir varlık yani ekmek olma özelliğini sürdürdüğünü oysa *Ali camı kırdı* gibi bir örnekten camın artık rzgrdan, soğuktan koruyabilme vs. zelliklerini sürdüremediğini, temel işlevini yerine getiremediğini, o nedenle *etkilenmiş* olarak işaretlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu iki durum, yani etkilenmişliğin, eylemin *gerekleşmişliği/gerekleşmemişliği* ve nesnenin *işlevsizleşmesi/işlevsizleşmemesi* erevesinde de incelenebileceğine dair değerli bir dnttr.

4 Bulgular ve Tartışma

Bu bölümde çalışmanın bulguları sunulacaktır. 4.1. Bölümde Türkçede etkileyen eylemlerin neler olabileceğine İngilizce sınıflandırmalar çerçevesinde 4.2. Bölümde ise Türkçede eylemlerin durum işaretleyicilerle birlikte bulunuşları çerçevesinde değinilecektir. 4.2.1. Bölümde somut, 4.2.2. Bölümde ise soyut eylemlere ilişkin bulgular sunulacak, ardından 4.2.3. Bölümde seçilen birer tipik somut ve soyut eylem ve 4.3. Bölümde seçilen bir ilgecin doğal dil verisindeki görünümüne etkilenmişlik bağlamında yer verilecektir.

4.1 Türkçede etkileyen eylemler (İng. affecting verbs)

Etkileyen eylemlerin hangi kavramsal içerikte oldukları, hangi anlamsal ilkelleri barındırdıkları, üyelerinin hangi tematik rollerle etiketlendiğine ilişkin Kuramsal Çerçeve bölümünde özetlenen çok sayıda tartışma ve farklı diller için önerilmiş çok sayıda test bulunmasına karşın, bir dildeki tüm eylemlerin, tüm alt anlamlarının, tüm anlamsal ve konusal çerçevelerinin incelenerek sayıca belli ve özellikçe net bir listesinin ortaya koyulması mümkün değildir. Bilindiği gibi alanyazında en sıklıkla temel alınan eylem sınıflandırması olan Levin'de (1993) İngilizce eylemler çeşitli anlam özelliklerine, benzer sözdizimsel davranış gösterip göstermemelerine, belli değiştirimlere (İng. alternation) girip girmemelerine göre sınıflar ve alt sınıflara ayrılmıştır. Bu sınıflar birçok dilbilimsel çalışma için temel alınsa da dillerarası farklılaşmalar olası, daha ince (İng. fine grained) anlamsal ayrımlar ise beklendiktir. Bu bölümde, etkilenmişlik tartışmalarını Türkçede sınavabilmek üzere Levin'de (1993) yer alan ve etkilenmişlik bağlamında incelenmesi anlamlı olduğu düşünölen iki grup eylem olan, *etki yaratan temas eylemleri* ve *temas eylemlerinin* Türkçedeki görünümüne değinilecektir. Levin'deki (1993) anlamsal sınıflandırmanın bütünü kabaca incelendiğinde ve eylem grupları için yapılan üst anlamsal genellemelere bakıldığında, bu iki grubun prototipik olarak eylemin bir üyesinde olası fiziksel bir etki yaratma potansiyeli olduğu düşünölmüştür. Burada Levin İngilizcede bu eylemleri aşağıdaki biçimde gruplar:

1. Etki yaratan temas eylemleri (İng. verbs of contact by impact)
  1. a. Vurma eylemleri (İng. hit verbs)
  1. b. Ezme eylemleri (İng. swat verbs)
  1. c. Şaplak eylemleri (İng. spank verbs)
  1. d. Kılıcsız darbeli temas eylemleri (İng. non-agentive verbs of contact by impact)
2. Temas Eylemleri (İng. verbs of contact)

Eylemlerin Türkçe karşılıklarını bulma sürecinde, sözlük girdileri yeterli bilgi sağlamamış, çok sayıda eylem için aynı tanıma rastlanmış, aradaki anlam

ayrımlarını ifade edebilmek üzere internet üzerinden kullanım bilgilerinin incelenmesi gereği doğmuştur. Grubu temsil eden eylemlerin temsil ediciliği konusunda ise herhangi bir tartışma yapılmamış olup, Levin’deki (1993) özgün biçimleri aktarılmıştır. Buna göre, 1. a. grubundaki eylemlerin Türkçe karşılıkları Tablo 4.’te yer almaktadır. İlk gruptaki bu eylemler, vurmanın değişik tarzlarını göstermekte, bu nedenle Türkçe karşılıklarında belirteçler ya da yapılış tarzını gösteren araç adları ile yer almaktadırlar.

Tablo 4. Levin (1993): vurma eylemleri (İng. hit verbs)

hit verbs- vurma eylemleri

bang: küt diye vur, bash: sertçe vur, batter: güm diye vur, beat: vur, bump: tosla, butt: kafayla vur, butt: kafayla vur, dash: saldır, drum: vur, hammer: çekiçle vur, hit: vur, kick: tekmeyle vur, knock: kapıyı vur, lash: kırbaçla vur, pound: yumrukla vur, rap: kapıyı vur, slap: tokat vur, smack: elle vur, tamp: tokmakla vur, tap: hafifçe vur, thwack: küt diye vur, whack: vur.

1. b. grubundaki eylemlerin Türkçe karşılıkları Tablo 5.’de yer almaktadır. Tabloda görüldüğü gibi, bu eylemler çoğunlukla bir araç değil, bedeninin bir organı yardımıyla gerçekleştirilmektedir.

Tablo 5. Levin (1993): ezme eylemleri (İng. swat verbs)

swat verbs- ezme eylemleri

bite: ısır, claw: pençele, paw: patile, peck: gagala, punch: yumrukla, scratch: kazı, shoot: vur, slug: yumruk vur.

1. c. grubundaki eylemlerin Tablo 6.’da Türkçe karşılıklarına baktığımızda ise kimi eylemlerde bir araç kullanımının söz konusu olduğunu, ancak vurma eyleminin bu aracı “savurarak” gerçekleştiğini görmekteyiz.

Tablo 6. Levin (1993): şaplak eylemleri (İng. spank verbs)

spank verbs- şaplak eylemleri

belt: kemerle vur, birch: sopayla vur, bludgeon: copla vur, bonk: kafasına vur, brain: kafasını patlat, cane: sopayla döv, club: sopayla döv, conk: başına vur, cosh: copla, cudgel: sopa et, cuff: tokatla, flog: kamçıla, knife: bıçakla, paddle: k...a şaplak at, paddywhack: sert vur, pummel: yumrukla, spank: k...a şaplak at, strap: kayışla vur, trash: kırıp dök, truncheon: copla, wallop: patakla, whip: kamçıla, whisk: fırçala.

1. d. grubundaki eylemler, (+) canlı bir Kılıcı tarafından gerçekleştirilmeyen ancak temasın darbe ile gerçekleştirildiği eylemlerdir. Tablo 7.’de eylemlerin Türkçe karşılıkları yer almaktadır.

Tablo 7. Levin (1993): Kılıcsız darbeli temas eylemleri (İng. non-agentive verbs of contact by impact)

<i>non-agentive verbs of contact by impact- kılıcsız darbeli temas eylemleri</i>
<i>bang: güm diye vur, brush: hafifçe vur, bump: tosla, crash: çarpış, hit: vur, knock: çarpış, ram: çarp, slam: çarp, smash: tuzla buz ol, thud: pat diye düş.</i>

Levin'in sınıflandırmasındaki eylemlerin Türkçe karşılıkları incelendiğinde, 1.b. ve 1.c. grubundaki eylemlerin öznelerinin çoğunlukla +insan/ +canlı, 1.d. grubundaki eylemlerin öznelerinin ise -insan/-canlı olduğu görülmektedir. Kılıcsız darbeli temas eylemleri bu nedenle Kılıcsız eylem türetme potansiyeli olan -IA eki ile eylemleşmemektedir.

İkinci gruptaki eylemlerin Tablo 8.'deki Türkçe karşılıklarına baktığımızda, diğer gruplardaki eylemlerin aksine temasın darbesiz ve görece hafif olduğu görülmektedir.

Tablo 8. Levin (1993): temas/dokunma eylemleri (İng. verbs of contact: touch verbs)

<i>verbs of contact: touch verbs- temas/dokunma eylemleri</i>
<i>caress: okşa, graze: stıyr, kiss: öp, lick: yala, nudge: dürt, pat: hafifçe vur, peck: gagala, pinch: çimdikle, prod: dürt, sting: bat, stroke: sıvazla, tickle: gıdıkla, touch: dokun.</i>

Levin'deki (1993) eylemlere bütüncül olarak baktığımızda, tüm eylemlerin temas ya da çeşitli biçimlerde ve şiddette *vurma* içerdiği görülmektedir. Türkçede sözcükselleşmiş ya da sözcükselleşmemiş kullanımlarla ifade edilen bu içeriğin, eylemin herhangi bir üyesinde çeşitli derecelerde etkilenmişlik meydana getirmesi beklendiktir. Yani eylemde anlatılan olayın (İng. event), temas, *vurma* gibi bir anlam ilkelini barındırması, katılımcılardan birinde bir biçimde ya da düzeyde fiziksel etkilenmişlik oluşturması anlamında kaçınılmazdır. Sonuç olarak fiziksel temasın etkilenmişliği beraberinde getirdiği açıktır.

4.2 Etkilenmişlik çerçevesinde Türkçede eylemler ve durum işaretleyicilerin bir arada bulunuşları

4.2.1 Somut eylemler

Konu rolleri bağlamında, geçişli eylemlerin katılımcılarından birinin tipik olarak eylemin Gerçekleştiricisi (İng. Agent), diğerinin ise eylemin Etkileneni (İng. Patient) olmasından hareketle, eylemin anlamsal içeriğinden bağımsız

olarak, Yalın-Belirtme dillerinde (İng. Nominative-Accusative) Gerçekleştiricinin Yalın, Etkilenenin Belirtme durumu ile işaretlendiği görülür. Bu durumda nesnenin belirtme durumu ile işaretlenmesi eylemden etkilendiğinin yapısal bir göstergesi olarak düşünülebilir. Bu bölümde, Türk Dil Kurumu Türkçe Szlkte² somut/soyut anlamlı, geçişli toplam 332 kök eylem üzerinden, eylemlerin Belirtme durumu ile işaretlenen nesnelere ve etkilenişlik durumlarına her bir girdi için sözlükte yer alan örnek tümceler üzerinden bakılmıřtır³. Eylem seçiminde, Türkçe Sözlükte eylemlerin sözdizimsel çerçevesine ilişkin olarak yapılan kodlamalar temel alınmıştır. Eylem için verilen ilk sözdizimsel çerçevenin -(y)I (Belirtme durumu) olarak kodlandığı eylemler seçilerek bu eylemlerden; sadece belirtme durumu alanlar, ikincil olarak -(y)A durumlu ye alanlar, -DA durumlu ye alanlar, -DAn durumlu ye alanlar ve -IA durumlu ye alanlar ayrıca işaretlenmiş ve tümü çözümlemeye dahil edilmiştir.

Katılımcıların etkileniş olup olmayışları basitçe, tümceler ilk okunduğunda katılımcının, eylemin anlattığı olaydan *fiziksel ya da fiziksel olmayan bir yolla* etkilenişlik sezdirip sezdirmediğidir. Bu değerlendirme sonucuna göre eylemler  tür etiketlenmiştir.

1. Etkilenişlik var. Örneğin: Adam elmayı dörde böldü.
2. Etkilenişlik yok. Örneğin: Adam resme baktı.
3. Bulanık. Örneğin: Adam parayı sakladı.

Tüm eylemler için ulamlama bu eylemlerde olduğu kadar ilk bakışta net görünmemekle birlikte, ilk okumada, anadili konuşucusu sezgisi ile⁴ ayıklanarak kabaca sınıflandırılmıştır. Nesnenin (+) ya da (-) canlı oluşu, gerçekleşen etkinin gözlemlenebilir olup olmayışında belirleyicilerden biri olup, eylemin somut ya da soyut anlamlı oluşu yukarıda belirtilen *fiziksel ya da fiziksel olmayan bir yolla* etkilenişlik sezdirip sezdirmediği bağlamında bir diğer belirleyicidir. Bir başka etken ise eylemlerin birçoğunun okanlamlı oluşu ve eylemin farklı anlamlarının farklı etkilenişlik sezdirimlerinin olabileceğidir.

Bu çerçevede somut eylemlerde etkilenişlik görünümü Tablo 9.'daki gibidir:

² Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükteki eylemler için İbe Akcan (2010) veritabanından yararlanılmıştır.

³ *Ayşe...* ile başlayan örnek tümceler, sözlükte örnek tümce içermeyen girdiler için örnekleme amacıyla eklenmiş tümcelerdir.

⁴ Etiketleme araştırmacı tarafından yapılmıştır.

Tablo 9. Somut eylemlerde etkilenmişlik: -(y)I

No	Anlam türü	Nesne/Durum	Sayı	Etkilenmişlik
1	Somut	-(y)I (Belirtme)	100	Var
2	Somut	-(y)I (Belirtme)	92	Yok
3	Somut	-(y)I (Belirtme)	18	Bulanık
			210	

Birinci grupta yer alan 210 eylemin Belirtme durumu ile işaretlenen nesnelere bakıldığında 100'ünde (30)-(32). örneklerde görüldüğü gibi etkilenmişlik sezdirimi vardır:

(30) Anası sabaha kadar saçlarını tarıyor, düşünüyor, ürküyordu.

(31) Üşüyorsan eşiver mangalı, eş, eş de ısın.

(32) Sait elini kolunu sıvayıp istakozu çitir çitir kırmıştır.

a)

Bu eylemlerden 92'sinin nesnelere ise (33)-(35). örneklerde görüldüğü gibi etkilenmişlik gözlenmemiştir.

(33) Ayşe tuzu serpti.

(34) Ayşe evini gösterdi.

(35) Ayşe ipi çözdü.

18 eylemin Belirtme durumuyla işaretlenmiş nesnelere ise (36)-(38). örneklerde görüldüğü gibi etkilenmişlik açısından bulanıktır.

(36) İşte deniz suyunun tuzunu eleyip çözü sulayıp kazanılan meralar...

(37) Ayşe onu savundu.

(38) Gözlüğünü takıp masaya eğildi.

Sözlükte toplam 60 eylemin ise iki nesnesi olup, ilki belirtme ikincisi ise yönelme durumuyla işaretlenmiştir. Etkilenmişlik açısından görünümleri ise Tablo 10.'da yer almaktadır:

Tablo 10. Somut eylemlerde etkilenmişlik: -(y)I -(y)A

No	Anlam türü	Nesne/Durum	Sayı	Etkilenmişlik
1	Somut	-(y)I (Belirtme), -(y)A (Yönelme)	30	Var
2	Somut	-(y)I (Belirtme), -(y)A (Yönelme)	12	Yok
3	Somut	-(y)I (Belirtme), -(y)A (Yönelme)	14	Bulanık
			60	

1. grupta yer alan eylemler (39)-(41)'de örnekleştir:

(39) Yorganınızı başınıza çeker ve uykunuza devam edersiniz.

(40) Kolumu duvara vurmuşum.

(41) Çiviği tahtaya çakmak.

2. grupta yer alan ve Belirtme durumundaki nesnelere etkilenmeyen eylemler ise (42)-(44). örneklere yer almaktadır:

(42) Biraz toz olsa mendilini burnuna tutar.

(43) Bu küçük hadiseyi devlet adamlarımıza bir müşahede olarak sunuyorum.

(44) Size kitaplarımı göstereyim.

3. grupta yer alan etkilenmişlik açısından bulanık nesnelere ise (45)-(47)'de örnekleştir:

(45) Sevdiği delikanlıyı gece evine almış.

(46) Bizim komşu bütün malını Kızılay'a bırakmış.

(47) O akşam Orhan'ı yemeğe çağırıldı.

Sözlükte toplam 2 eylem -(y)I belirtme ve -DA bulunma durumunda üyeler içermektedir. Üyeler etkilenmişlik açısından Tablo 11.'de ve (48)-(49). örneklere görüldüğü gibi olumsuzdur:

Tablo 11. Somut eylemlerde etkilenmişlik: -(y)I -DA

No	Anlam türü	Nesne/Durum	Sayı	Etkilenmişlik
1	Somut	-(y)I (Belirtme), -DA (Bulunma)	2	Yok
			2	

(48) O yolu bir saatte alırsınız.

(49) Paralarını kasada saklıyor.

Sözlükte toplam 4 eylem ise -(y)I Belirtme ve -DAn Çıkma durumunda üyeler içermektedir. Üyeler etkilenmişlik açısından Tablo 12.'de ve (50)-(54). örneklere görüldüğü gibi olumsuzdur:

Tablo 12. Somut eylemlerde etkilenmişlik: -(y)I -DA

No	Anlam türü	Nesne/Durum	Sayı	Etkilenmişlik
1	Somut	-(y)I (Belirtme), -DAn (Çıkma)	3	Yok
			3	

(50) Çocuklarımın hepsini aynı derecede severim, onları hiç birbirinden ayırır mıyım?

(51) Mühür gözlüm seni elden sakırım, kıskanırım.

(52) Gençliğinde gerçekten delifişek, gözünü daldan budaktan sakınmaz bir askermiş.

Son olarak sözlükte sadece bir eylem -(y)I belirtme ve -IA araç durumuyla işaretlenmiş üye içermektedir ve üye etkilenmişlik açısından olumsuzdur (Tablo 13, örnek (53 a ve b):

Tablo 13. Somut eylemlerde etkilenmişlik: -(y)I -IA

No	Anlam türü	Nesne/Durum	Sayı	Etkilenmişlik
1	Somut	-(y)I (Belirtme), -IA (Araç)	1	Yok
			1	

(53) a. Ayşe onu bu şarkıyla andı.
b. Beni benimle bırak giderken.

Örneklerde de görüldüğü gibi etkilenmişlik kavramının tanımlanışına göre *var*, *yok* ve *bulanık* sınıflandırması değişecektir.

4.2.2 Soyut eylemler

Fiziksel etkilenmişlik dışında, eylem çerçevesinden bakıldığında, neredeyse somut eylemler kadar büyük bir grubu oluşturan soyut eylemlerin katılımcılarından birinin de eylemden etkilenmesi ve böylece eylemin etkileyen bir eylem, üyesinin de bir tür etkilenen üye olmasını beraberinde getirir. Yukarıda etkilenmişliğin etiketlenmesine yönelik olarak sunulan üçlü ayırım soyut anlamlı eylemler için de uygulanmıştır:

1. Etkilenmişlik var. Örneğin: Adam kadını üzdü.
2. Etkilenmişlik yok. Örneğin: Adam kadını istedi.
3. Bulanık. Örneğin: Adam kadını anladı.

Burada tekrar hatırlatmak gerekir ki nesnenin (+) ya da (-) canlı oluşu, gerçekleşen etkinin gözlemlenebilir olup olmayışında belirleyicilerden biridir. Eylemin somut ya da soyut anlamlı oluşu da *fiziksel ya da fiziksel olmayan bir yolla* etkilenmişlik sezdirip sezdirmediği bağlamında bir diğer belirleyicidir. Bu bۆlümde, sözlükte yer alan, *zihin, biliş ve duygu* durumu anlatan soyut anlamlı kök eylemler ayıklanarak, bu eylemlerden -(y)I belirtme durumunda nesne alan toplamda 55 soyut eylemin nesnelere etkilenmişlik açısından işaretlenmiştir. Buna göre etkilenmişlik açısından dağılım Tablo 14.’deki gibidir:

Tablo 14. Soyut eylemlerde etkilenmişlik: -(y)I

No	Anlam türü	Nesne/Durum	Sayı	Etkilenmişlik
1	Soyut	-(y)I (Belirtme)	9	Var
2	Soyut	-(y)I (Belirtme)	15	Yok
3	Soyut	-(y)I (Belirtme)	31	Bulanık
			55	

İlk grup eylemlerde (54)-(56). örneklerde görüldüğü gibi etkilenmişlik net olarak sezilmektedir. Bu eylemler içkin bir ettirgenlik barındırmakta ve kılıcı, nesnenin duygu durumunu deneyimlemesinin *nedeni* olmaktadır.

(54) Onu biraz üzerim ama zekâsına da bayılırım.

(55) Ayşe beni geriyor.

(56) Ayşe beni sıktı.

İkinci grup için (57), (58) ve (59). örneklerde ise etkilenmişlik sezdirimi yoktur:

(57) Onu düşünmekten, söylediklerimizin anlamını düşünmezdik.

(58) Ben bütün hayatımda bu sadeliği özledim.

(59) Kaç kere aynı palavralarla kendimi avutmuş, öfkemi geçirmiş, sonradan hepsini unutmuştum.

(60) ve (61). örneklerdeki eylemlerde ise etkilenmişlik sezdirimi bulanıktır:

(60) Ayşe adamı eleştirdi.

(61) Mustafa Kemal Paşa gittikten sonra gelen mebuslar beni uyarıyorlardı.

4.2.3 Tipik somut etkileyen eylemlerden kır- ve tipik soyut etkileyen eylemlerden üz- eyleminin doğal dil verisindeki görünümleri

Bu bۆlümde TUD V3’de yazılı ve sözlü sorguda üz- eylemi başsözcük olarak arandığında elde edilen 2641 bağımlı dizin üzerinde bir inceleme yapılmıştır.

İlgisiz kullanımların el ve göz ile elenerek yapıldığı bu incelemede, *üz-* eylemi yanına aldığı ad öbeklerinin işaretlendikleri duruma göre elle işaretlenmiş ve gözlenen eşdizimlilik değerlerine göre sıralanmıştır.⁵ Buna göre *üz-* eylemi için Tablo 15.'te görüldüğü gibi belirtme durumu ile işaretlenmiş 2195, Yönelme durumu ile işaretlenmiş 753, araç durumuyla işaretlenmiş 35 ad öbeği yer almaktadır.

Tablo 15. üz- eylemi: AÖ'lerde durum ve sıklık

BEL	YÖN	ARAÇ
beni: 574, onu: 321, seni: 289, kendini: 131, sizi: 122, bizi:115, onları: 93, bunu: 87, kendimi: 55, kendisini: 53, insanı: 41, kimi: 40, kimseyi: 37, annemi: 33, herkesi: 26, hepimizi: 24, kendilerini: 17, birbirimizi: 17, babamı: 17, arkadaşları: 11., f 10 ve altı: 92 TOPLAM: 2195	bana: 226, buna: 141, duruma: 83, sana: 79, kendine: 40, kendisine: 34, kendime: 32, hastalığına: 13, annesine: 11, nelere: 11, f 10 ve altı 114 TOPLAM: 753.	benimle: 19, seninle: 12, f 10 ve altı: 4 TOPLAM: 35

Buna göre, belirtme durumu ile işaretlenmiş AÖler etkilenmiş AÖler ise, *üz* eylemi bağlamında en yüksek sıklıkla karşımıza etkilenmiş ad öbekleri çıkmaktadır.

Benzer biçimde, *kır-* eylemi baş sözcük olarak arandığında elde edilen 2500 bağımlı dizin üzerinde ilgisiz kullanımlar elenerek bir inceleme yapılmıştır. Bu incelemede, *kır-* eylemin yanına aldığı ad öbeklerinin durumuna göre elle işaretlenmiş ve gözlenen eşdizimlilik değerlerine göre sıralanmıştır. *Kır-* eylemi için 2965 sıklıkla tüm ad öbekleri belirtme durumu ile işaretlenmiş yani *kır-* eylemin nesnelere tümü etkilenmiştir.

⁵ 10 ve altı sıklık değerine sahip olan AÖler örneklenmemiştir.

Tablo 16. *kar- eylemi: AÖ'lerde durum ve sıklık*

<i>seni: 125, bunu: 123, kalbini: 111, biri: 76, kapıyı: 72, kimseyi: 64,</i>
<i>camları: 61, ayağı: 61, onları: 60, burnunu: 56, sizi: 56, kolu: 52, şeyi:</i>
<i>51, camlarını: 48, belini: 47, bacağını: 47, içeri: 47, kemiklerini: 46,</i>
<i>kendini: 46, kalbimi: 42, ağzını: 34, okulu: 34, bunları: 34, camını:</i>
<i>33, birbirimizi: 32, direncini: 31, direnci: 31, kafasını: 30, f30 ve altı:</i>
<i>1335</i>
<i>TOPLAM: 2885</i>

4.3 Etkilenmişlik bağlamında üst ve üzeri ilgeçlerinin doğal dil verisindeki görünümleri

Kuramsal çerçeve bölümünde kimi dillerde kimi ilgeçlerin ad öbeklerinin etkilenmişliğini işaret ettiklerine değinmiştik. Etkilenmişlik çoğunlukla fiziksel temas ile eşdeğer görülmekte, daha doğrusu fiziksel temas etkilenmişliği gerektirmektedir. Türkçede *üst-* ve *üzeri-* ilgeçleri bu bağlamda somut ya da soyut etkilenmişliği gösterme potansiyeli olan ilgeçler olarak düşünölmüş ve bu bölümde öncelikle bu ilgeçlerin alanyazında yer alışlarına değinilmiş, ardından bu ilgeçlerin tüm durumlarla işaretlenmiş biçimleri ayrı ayrı, bir arada buldukları eylemler çerçevesinde incelenmiştir.

Dilbilgisi alanyazınında, ilgili birimlere baktığımızda, Underhill'e (1976, s. 236) göre, Türkçede *üst-* ve *üzeri-* eşanlamlı sondurumlardır. Lewis (2000, s. 87) ise bu birimleri, ikincil sondurum (İng. secondary postposition) olarak tanımlar. Göksel ve Kerslake'de (2005)'de *üst-* ve *üzeri-*, belirteçlik (s. 130), yer belirteci (s. 207), uzamsal ilişki gösteren sondurumlar (s. 221) olarak adlandırılır. Sondurum işlevinde *üst-* ve *üzeri-* eşanlamlıdır. Somut ve soyut anlamlarda kullanılabilirdikleri belirtilmiştir (konu üzerinde çalışmak gibi) (ss. 223, 224). Ketrez (2012) ise bu birimleri yer sondurumu (s. 49) ve uzamsal sondurum (s. 136) olarak kabul eder. Son olarak Schaaik (2020)'de *üst-* ve *üzeri-* birer yer sondurumudur.

Öncelikle Türkçede bu iki ilgecin görünümleri benzer ilgeçlerle karşılaştırmalı olarak aşağıda kısaca özetlenmiştir. Buna göre bu iki ilgeç Tablo 13.'de göröldüğü gibi, Türkçedeki *alt-*, *yan-*, *yön-*, *arka-*, *etraf-*, *iç-*, *dış-*, *yukarı-*, *aşağı-*, *ara-*, *karşı-*, *çapraz-* ilgeçlerine benzer dizilim göstermektedir.

Tablo 17. Türkçede üst- ve üzeri-

AD/SIF.	Üzeri/*	Üst	Alt
İLG.	Üzeri	Üst	Alt
Ø	Üzeri	Üstü	Altı
BEL.	Üzerini	Üstünü	Altını
YÖN.	Üzerine	Üstüne	Altına
BUL.	Üzerinde	Üstünde	Altında
ÇIK.	Üzerinden	Üstünden	Altından

Bu bölümde *üst-* ve *üzeri-* ilgeçlerinin TUD'daki görünüşleri incelenmiştir. İlgeçlerin tüm görünüşleri listelenmiş, ardından durum işaretli olanlar ayrıştırılarak sıklıkları belirlenmiştir. Bu ilgeçlerin hangi eylemlerle bir arada buldukları tek tek incelenerek işaretlenmiştir. Aşağıda, derlemde 10 ve üzeri sıklıkta karşımıza çıkan birlikte bulunuşlara Tablo 18. ve devamında yer verilecektir. Buna göre:

Tablo 18. TUD'da üst- ve üzeri-: Durum

<i>üst-</i>	<i>f</i>	<i>üzeri-</i>	<i>f</i>
BEL. üstünü	800	BEL. üzerini	593
YÖN. üstüne	2716	YÖN. üzerine	2805
BUL. üstünde	2635	BUL. üzerinde	2896
ÇIK. üstünden	1168	ÇIK. üzerinden	2577
	7319		8871
<i>üstünü</i>		<i>üzerini</i>	
ört: 240, değiş: 63, kapat: 42, kapla: 42, ver: 42, al: 42, düzelt: 42, ara: 17, çıkar: 17, çiz: 15, silkele: 15, aç: 14, giy: 13, temizle: 11, doldur: 10.		ört: 210, kapa: 70, kapla: 42, süsle: 38, değiş: 27, çiz: 22, kas: 16, ört: 210.	
<i>üstüne</i>		<i>üzerine</i>	
çık: 157, koy: 164, git:106, otur: 95, düş: 75, at: 65, bas: 61, gel: 60, yaz: 44, kur: 43, çök: 41, atıl: 36, çek: 38, getir: 38, yürü: 38, bırak: 34, kon: 31, dök: 29, al: 25, ört: 25, yerleş: 21, geçir: 20, yap: 20, giy: 18, kapa: 18, yat: 18, düşün: 17, ol: 16, ser: 16, vur: 16, yağ: 16, eğil: 15, yapış: 15, yık: 15, ol: 14, sür: 14, uzan: 14, konuş: 13, titre: 13, bin: 11.		kur: 134, yap: 85, çık: 71, koy: 70, git: 63, otur: 59, düş: 47, konuş: 46, yaz: 45, dök: 36, at: 32, çalış: 32, al: 29, düşün: 27, yürü: 25, gel: 24, bırak: 23, çek: 23, inşa et: 23, bas: 21, yerleş: 20, kapa: 17, kon: 16, söyle: 16, yoğunlaş: 16, çök: 14, yat: 11.	

<i>üstünde</i>	<i>üzerinde</i>
gör: 22, yat: 22, bulun: 19, çalış: 19, yüksel: 16, dolaş: 15, taş: 13, yeri ol: 13, bırak: 13, düşün: 11, uç: 11, yüz: 11, dön: 10, seyret: 10,	dur: 456, çalış: 105, yap: 88, düşün: 54, etkisi ol: 51, ol: 51, yoğunlaş: 51, bulun: 42, konuş: 37, etkili ol: 31, yürü: 29, tartış: 22, yaşa: 22, anlaş: 21, kur: 21, oyna: 20, topla: 20, yer al: 19, uzlaş: 18, kal: 17, odaklan: 17, yaz: 17, etki yap: 16, gerçekleş: 15, otur: 15, dene: 14, yüksel: 14, yarat: 13, arama yap: 11, oluş: 11, tut: 11.
<i>üstünden</i>	<i>üzerinden</i>
geç: 247, bak: 62, at: 59, atla: 45, al: 22, uç: 19, kalk: 17, aş: 16, çık: 16, in: 13, kay: 13, ak: 11.	geç: 310, yap: 123, al: 63, hesapla: 53, gerçekleş: 45, yürü: 43, at: 42, gir: 39, ulaş: 30, gel: 28, atla: 25, sat: 22, kur: 21, düzenle: 19, uç: 19, sağla: 18, siyaset yap/yürüt: 18, çevir: 17, taş: 16, bağla: 15, değerlen: 15, ver: 15, bak: 14, ol: 13, yayınla: 13, yaşa: 12, bağlan: 11, çalış: 11, gönder: 11, kalk: 11, tanımla: 11, ak: 10, alışveriş yap: 10, hareket et: 10, ilet/iletişim kur/sağla: 10, kurgula: 10.

Bu çalışma kapsamında incelenen tüm verinin sayısal görünümleri toplu biçimde Tablo 19.'da yer almaktadır:

Tablo 19. İncelenen dilsel birimlere ilişkin sayısal görünüm

Çalışma kapsamında etkilenmişlik bağlamında incelenen dilsel birimlere ilişkin sayısal görünüm

İncelenen birim	Miktar
1. Levin (1993) sınıflandırmasındaki eylemlerin karşılıkları	1. Etki yaratan temas eylemleri: 1. a. Vurma eylemleri (İng. hit verbs): 23 eylem 1. b. Ezme eylemleri (İng. swat verbs): 8 eylem 1. c. Şaplak eylemleri (İng. spank verbs): 25 eylem 1. d. Kılıcsız darbeli temas eylemleri (İng. non-agentive verbs of contact by impact): 10 eylem
	2. Temas eylemleri: 13 eylem
	TOPLAM: 79 eylem

2. Türkçe Sözlükteki eylemler	1. Somut: 1. a. Belirtme durumu ile işaretlenmiş: 210 eylem 1. b. Belirtme+Yönelme: 60 eylem 1. c. Belirtme+Araç: 1 eylem 1. d. Belirtme+Çıkma: 3 eylem 1. e. Belirtme+Bulunma: 2 eylem 2. Soyut: 2. a. Belirtme durumu ile işaretlenmiş: 55 eylem TOPLAM: 331 eylem
3. Eylem derlem verisi:	1. üz- eylemi: 2500 bağımlı dizin 1. a. Belirtme: 2195 1. a. Yönelme: 753 1. c. Araç: 35 2. kır- eylemi: 2500 bağımlı dizin 2. a. Belirtme: 2885 TOPLAM: 5000 bağımlı dizin
4. İlgeç derlem verisi:	1. üst- ilgeci: 7319 bağımlı dizin 1. a. Belirtme: 800 1. b. Yönelme: 2716 1. c. Bulunma: 2635 1. d. Çıkma: 1168 2. üzeri- ilgeci: 8871 2. a. Belirtme: 593 2. b. Yönelme: 2805 2. c. Bulunma: 2896 2. d. Çıkma: 2577 TOPLAM: 16190 bağımlı dizin

5 Sonuç

Sonuç olarak, etkilenmişlik alanyazınına bütüncül olarak bakıldığında, kavramın çeşitli dillerde durum işaretleme, ilgeçler, edilgenlik, boş nesne, orta yapı oluşturma, Kılıcı varlığı gerektirme, sonuçsal yükleme gibi testlerle tanılanmaya ve derecelendirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Eylemde etkilenmişliğin, bir başka dilbilimsel olgu için test ya da tanı ortamı olmanın yanı sıra başlı başına bir anlambilimsel olgu olarak irdelenmesi anlamlıdır. Etkilenmişlik kavramının Türkçede ilk kez bir çalışmada başlı başına irdelenmesi, konunun ağırlıklı olarak Hint Avrupa dillerinden örnekler üzerinden tartışıldığı dilbilimin özellikle anlambilim ve eylem anlambilimi ve sözdizim-anlambilim arayüzü alanyazınına, Türkçeki görünüşleri sunarak katkı sağlama

potansiyeli vardır. Biliş-anlamsal (İng. cognitive semantic) yaklaşım, bir eylem formuyla aktarılan bilgiyi, aslında konuşucular tarafından birden fazla biçimde ve farklı perspektiflerden zihinsel olarak kodlanan ya da yorumlanarak anlamlandırılan (ing. construal) özerk ve bağımsız (İng. self contained) olaylar (İng. events) olarak görmektedir. Croft'a (1994, ss. 89, 90)'a göre geçişlilik, etkilenmişlik ve denetim (İng. control) ise eylemin kavramsallaştırılmasında rol oynayan ve çatı gibi dilbilgisel bir kavram ile de etkileşebilen anlamsal özelliklerdir. Bu bağlamda etkilenmişliğin bilişsel çalışmaların merkezinde yer alan kavramsallaştırma (İng. conceptualization) çalışmalarında da yeri vardır. Çalışma, bu kavramın temel alındığı bilişsel tartişmalara da Türkçe veri üzerinden katkı sağlayabilir.

Etkilenmişliğin belirlenmesinde anahtar kavramlardan biri değişimdir. Öncelikle, İbe Akcan'da (2010, s.s. 194-201) konu rolleri bağlamında da değinildiği üzere, değişim ve etkilenmişlik birbirinden ayrılamaz olgulardır. İncelenen eylemlerin tümünde görüldüğü gibi, eylemde anlatılan olayın sonucunda, eylemin katılımcılarında ya da dış dünyada somut ya da soyut bir değişim meydana gelmesi mümkündür. Bu değişim ve etkilenmişlik somut eylemlerde dışarıdan gözlemlenebilir iken soyut eylemlerin katılımcıları için gözlemlenebilir olmayabileceği gibi, beklendik ya da beklenmedik, olumlu ya da olumsuz olabilir. Değişimin türü ise eylemi oluşturun anlam ilkelerine bağlı olarak birbirinden farklılaşabilir. Katılımcılardan Kılıcı, diğer katılımcılar olan Etkilenen, Deneyimleyen, Hedef, Yararlanan, Kaynak ve Yer'e göre etkilenmişliği en az olan ya da olmayan üyedir. Bu aynı zamanda, etkilenmenin yalnızca eylemden değil eylemle birlikte Kılıcıdan da kaynaklandığını gösterir. Öyle ise, etkilenmişliği; değişim/etkileme potansiyeli olan bir varlık aracılığıyla ya da kendiliğinden bir eylemin bir başka varlıkta ya da dünyada görülebilir ya görülemez bir değişim ya da değişme/etkilenme potansiyeli olan bir varlık üzerinde oluşan etki olarak tanımlamak mümkündür. Bu tanım kavrama ilişkin tüm tartişmalar düşünüldüğünde, bu aşamada oldukça kapsayıcı görünmektedir. İkinci olarak, alanyazında etkilenmişlik bağlamında yapılmış çalışmalara baktığımızda, başlı başına bu anlam ilkelinin betimlenmesine ilişkin az sayıda çalışma olduğu, dil verisi üzerinde tanılanmasına yönelik çeşitli sözdizimsel ve anlambilimsel tanı ortamlarından yararlanıldığı, Türkçe alanyazında ise kavramın kendisine yönelik bir tartişma bulunmadığı görülmüştür.

Etkilenmişliği nasıl bir veri düzleminde tartişmak anlamlıdır sorusundan hareketle, öncelikle, eylem anlambilimi alanyazınında en sık gönderimde bulunulan kaynak olan Levin (1993) incelenmiş ve etki yaratan temas eylemleri ve temas eylemleri olarak adlandırılan iki grup eylemin bu bağlamda değerlendirilebileceği düşünölmüştür. Bu eylemlerin Türkçe karşılıkları incelendiğinde, sözü edilen etkilenmenin eylemin yapıliş tarzını gösteren belirteçler (örn. sertçe vur-), araç adları (örn. tokmakla vur-), beden bölümü adları (örn. elle vur-) ile belirttikleri, kimi zaman temasın hafif (örn. dokun-

okşa-, sıvazla-) kimi zaman ise darbe ile (örn. güm diye vur-, bam diye vur-) gerçekleştiği görülmüştür. Sonuç olarak eylemin, temas ya da vurma gibi bir anlam ilkelini barındırması, olası bir katılımcıda herhangi bir düzeyde etkilenmişlik oluşturması yani fiziksel temasın, etkilenmişliği beraberinde getirmesinin doğal olacağı düşünülmüştür. Türkçede bu eylemlerin karşılığı olarak düşünülebilecek 79 eylem bulunmaktadır.

Yalın-Belirtme dillerinde etkilenmiş üye, belirtme durumu ile işaretlenir ve belirtme durumu bu bağlamda etkilenmişliğin göstergesidir. Bu eylemler dışında etkilenmişliğin, başka ne tür eylemlerde incelenebileceği düşünülerek, sözlük veritabanından üye yapısında belirtme durumu ile işaretlenmiş katılımcılar yer alan kök eylemlerin bir dökümü çıkarılmıştır. Buna göre somut ve soyut anlamlı 331 eylemin etkilenmişlik bağlamında incelenebileceği görülmüştür.

Türkçe Sözlükte yer alan örnek tümceler bağlamında ortaya koyulan bu dökümün doğal dil verisi ile desteklenmesi gerektiği düşünülerek, biri somut (*kır-*), diğeri soyut (*üz-*) iki tipik eylem seçilerek ve bu eylemler TUD verisi üzerinden incelenerek, toplam 5000 bağımlı dizin üzerinden eylemlerin etkilenmişlik durumlarının basit üçlü bir sınıflandırma çerçevesinde dökümü yapılmaya çalışılmıştır.

Son olarak, alanyazında bir çalışmada (Duarte, 2014) etkilenmişliğin Kaapor dilinde ilgeçlerle işaretlendiğini ve bunun Hintçe, Urduca ve Bengalcede de geçerli olduğu bulgulanmıştır. Türkçede buna ilişkin bir çalışma bulunmamasından hareketle etkilenmişlik işaretleme potansiyeli olduğu düşünülen iki ilgeç olan *üst-* ve *üzeri-*'nin biçimsel ve anlamsal özellikleri çerçevesinde gözden geçirilmiş ve TUD üzerinden 16190 bağımlı dizin incelenerek durum işaretli biçimlerinin sayısal görünümü ortaya koyulmuştur. Bu çalışma ile, ilgili kavramın bulanıklığı nedeniyle tutarsız ulamlamaların ve hatalı dillerarası karşılaştırmaların önüne geçilerek daha nitelikli çalışmalara yön vermenin mümkün olacağı öngörülmektedir. Sözü edilen bu çerçevede, İngilizce karşılıklar, sözlük verisi, doğal dil verisi ekseninde oluşturulan bu veritabanının, bu çalışma sonrasında yürütülecek olan ve etkilenmişlik kavramının Türkçede çözümlenmesine ilişkin planlanan diğer çalışmalar için temiz ve anlamlı bir zemin oluşturacağı öngörülmektedir. İlgili tanı testlerinin bu veri üzerinden Türkçede sinanması çalışmanın bir sonraki adımı olacaktır.

Yazar Katkıları: Bu araştırma ve araştırma ile ilgili tüm aşamalar tek yazar tarafından yürütülmüştür.

Sunum beyanı ve doğrulama: Çalışma 122K654 Proje numarası ile TÜBİTAK tarafından desteklenmiştir. TÜBİTAK'a ilgili süreçlerde sunulan bilgi ve bulguları içeren bir bilimsel çıktı niteliği taşımaktadır.

Bu çalışma daha önce başka bir yerde yayımlanmamıştır. Başka bir dergide değerlendirme sürecinde değildir. Çalışmanın yayımlanması tüm yazarlar ve çalışmanın yapıldığı üniversitedeki/araştırma merkezindeki sorumlu makamlar

tarafından örtük ya da açık olarak onaylanmıştır. Çalışma yayımlanmak için kabul edilirse, Dilbilim Araştırmaları Dergisinin yazılı izni olmadan başka bir basılı ya da elektronik ortamda Türkçe ya da başka bir dilde aynı biçimde yayınlanmayacaktır.

ıkar atışması Beyanı: Yazarlar, kendileri arasında ya da başka kurum, kuruluş ve kişiler ile bu çalışmayı etkileyebilecek mali ve akademik çıkar atışması olmadığını beyan ederler.

Veri Kullanımı: Bu araştırmada veri kullanılmamıştır.

Etik Onay/Katılımcı Onamı: Çalışmada etik onaya ihtiyaç bulunmamaktadır.

Maddi Destek: Çalışma 122K654 Proje numarası ile TÜBİTAK tarafından desteklenmiştir.

Kaynaklar

- Acartürk, C. ve D. Zeyrek (2010). Unaccusative/Unergative distinction in Turkish: A connectionist approach. *Proceedings of the 8th Workshop on Asian Language Resources* (ss. 111-119). Asian Federation for Natural Language Processing.
- Aksan, Y., Aksan, M. ve diğ. (2016). Web tabanlı Türkçe Ulusal Derlemi (TUD). *XVI. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri* (ss. 723-730). Gamze Yayıncılık.
- Bar, E. ve A. Siegal. (2018). *Decomposing affectedness: Truth conditional non-core datives in modern Hebrew*. Erişim adresi: http://www.academia.edu/12105630/Decomposing_Affectedness_Truth-Conditional_Non-core_Datives_in_Modern_Hebrew, Erişim tarihi: 10.11.2020.
- Beavers, J. (2010). The structure of lexical meaning: Why semantics really matters. *Language*, 86(4), 821-864.
- Beavers, J. (2011). On affectedness. *Natural Language and Linguistic Theory*, 29, 335-370. <https://doi.org/10.1353/lan.2010.0040>
- Buzarowska, E. ve L. Mitkovska. (2013). From physical to abstract affectedness: The prepositions vrz and varhu in Balkan Slavic. *Oslo Studies in Language*, 5/1, 35-60. <https://doi.org/10.5617/osla.739>
- Croft, W. (1994). Voice: Beyond control and affectedness. Fox, B. ve P. Hopper (Yay. haz.) (1994) *Voice: Form and function*. John Benjamins.
- Cruse, D. A. (1973). Some thoughts on agentivity. *Journal of Linguistics*, 9(1), 11-23.
- Dowty, D. (1979). *Word meaning and montage grammar: The semantics of verbs and times in generative semantics*. Springer.
- Dowty, D. (1991). Thematic proto-roles and argument selection. *Language*, 67(3), 547-619.
- Duarte, F. (2014). On the semantics of affectedness and its implications for argument structure in the Ka'apor language. *Revista Linguística*, 10(1), 99-121.
- Fleischhauer, J. (2018). Animacy and affectedness in Germanic languages. *Open Linguistics*, 4, 566-588. <https://doi.org/10.1515/opli-2018-0028>
- Göksel, A. ve Kerslake, C. (2005). *Turkish: A comprehensive grammar*. Routledge.

- Hoekstra, T. (2000). The nature of Burzio's generalization. Reuland, E. (Yay. haz.) (2000) *Arguments and case: Explaining Burzio's generalizations* (57-78). John Benjamins.
- İbe Akcan, P. (2010). *Konu rolleri: Türkçe eylem veritabanı temelinde bir anlambilimsel konu rolleri modeli önerisi*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi], Ankara Üniversitesi.
- Jackendoff, R. 1976. Toward an explanatory semantic representation. *Linguistic Inquiry*, 7(1), 89-150.
- Jarema, G. ve G. Libben. (2007). *The mental lexicon: Core perspectives*. Elsevier.
- Ketrez, N. (2012). *A student grammar of Turkish*. CUP.
- Krippendorff, K. (1995). On the reliability of unitizing continuous data. Marsden, P. V. (Ed.) içinde, *Sociological Methodology* (ss. 47-76), Blackwell.
- Kural, M. 1996. *Verb incorporation and elementary predicates*. [Yayımlanmamış doktora tezi], California Üniversitesi.
- Levin, B. (1993). *Verb classes and alternations*. Chicago University Press.
- Levin, B. (2020). *Mind your manners: Regularity (and idiosyncrasy) in manner verb argument realization*. Erişim adresi: <http://web.stanford.edu/~bclevin/davis19hitting.pdf>.
- Lewis, G. (2000). *Turkish grammar*. OUP.
- Manning, C. (1996). *Ergativity: Argument structure and grammatical relations*. CSLI.
- Meral, S. B. ve H. M. Meral 2018. On single argument verbs in Turkish. *Bilig*, 86, 115-136.
- Nakipoğlu, M. 1998. *Split intransitivity and the syntax semantics interface*. [Yayımlanmamış doktora tezi], Minnesota Üniversitesi.
- Nakipoğlu Demiralp, M. 2001. The referential properties of the implicit arguments of impersonal passive constructions. *The verb in Turkish* içinde, E. E Taylan (ss. 129-150), John Benjamins.
- Ohta, K. ve K. Sung. (1993). Defining the affectedness condition. *Proceedings of the nineteenth annual meeting of the Berkeley Linguistics Society: General session and parasession on semantic typology and semantic universals* (ss. 268-279).
- Özkaragöz, İ. 1986. *The relational structure of Turkish syntax*. [Yayımlanmamış doktora tezi], University of California.
- Perlmutter, D. M. (1978). Impersonal passives and the unaccusative hypothesis. *Proceedings of the Berkeley Linguistics Society* (ss. 157-189). <https://doi.org/10.3765/bls.v4i0.2198>
- Pesetsky, D. (1995). *Zero syntax*. MIT Press.
- Rappaport, T. R. (1990). Secondary predication and the lexical representation of verbs. *Lexical Semantics*, 5(1), 31-55.
- Roberts, T. (2020). The root of it all: Affectedness across lexical categories. *Syntax and Semantics at Santa Cruz IV* (ss. 77-96).
- Schaaik, G. V. (2020). *The Oxford Turkish grammar*. OUP.
- Schlesinger, I., M. (2013) Semantic features in argument selection. *Open Journal of Modern Linguistics* 3(3), 233-251.
- Seidel, E. (2020). Anaphoric potential of pseudo-incorporated nouns in Turkish. Sofu, H., C. Can vd. (Yay. Haz.) (2020). *Turcologica 121: Turkish linguistics across boundaries: The Adana meeting* (ss. 259-266). Harrasowitz Verlag.
- Seki, K. (2010). English middles and affectedness constraint. *Osaka Kaidai Ronshu*, 61(1), 217-233.

- Talmy, L. (2000). *Towards a cognitive semantics II: Typology and process in concept structuring*. MIT Press.
- Underhill, R. (1976). *Turkish grammar*. MIT Press.
- Van Valin, R. D. (2002). Semantic macroroles in role and reference grammar. Erişim adresi: <http://linguistics.buffalo.edu/people/faculty/vanvalin/rrg.html>, Erişim tarihi: 12.10.2020.
- Zeyrek, D ve C. Acartürk (2014). The distinction between unaccusative and unergative verbs in Turkish: An offline *and eye tracking study of split intransitivity*. Erişim adresi: <https://escholarship.org/uc/item/0491x8v3>, Erişim tarihi: 20.06.2022.